

Usporedba poimanja obitelji

Grandić, Lorena

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:792571>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-10**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij filozofije i pedagogije

Lorena Grandić

Usporedba poimanja obitelji: Benedikt Kotruljević *Knjiga o umijeću trgovanja* i Nikola Vitov Gučetić *Upravljanje obitelji*

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Davor Balić
Sumentor: dr. sc. Demian Papo, viši asistent
Osijek, 2024.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za filozofiju
Preddiplomski studij filozofije i pedagogije

Lorena Grandić

Usporedba poimanja obitelji: Benedikt Kotruljević *Knjiga o umijeću trgovanja* i Nikola Vitov Gučetić *Upravljanje obitelji*

Završni rad

Znanstveno područje humanističke znanosti, znanstveno polje filozofija,
znanstvene grane povijest filozofije i hrvatska filozofija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Davor Balić
Sumentor: dr. sc. Demian Papo, viši asistent
Osijek, 2024.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 10. rujna 2024.

LORENA GRANDIĆ, 0122239837

Ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

U radu je uspoređen nauk o obitelji dvojice dubrovačkih renesansnih filozofa: Benedikta Kotruljevića (oko 1416. – 1469.) i Nikole Vitova Gučetića (1549. – 1610.). Svoj nauk o obitelji izložili su u svojim dvama spisima. Kotruljević je svoj nauk izložio u spisu Libro del arte dela mercatura (Knjiga o umijeću trgovanja) koji je dovršio 1458. godine. Gučetićeve nauk o obitelji nalazi se u njegovu pedagoško-ekonomskom spisu Governo della famiglia (Upravljanje obitelji) koji je objavljen 1589. godine.

Obojica filozofa u svojim djelima govore o članovima obitelji kao o temeljnim članovima kućanstva. Za njih je, inače, kućanstvo zajednica sačinjena od obitelji, sluga i hraniteljica, dok obitelj čine muškarac, žena i djeca. Nauci o obitelji te dvojice filozofa podudaraju se na brojnim mjestima. Podudarni su u tome što su muškarca smatrali glavom kuće i obitelji, dakle obojica su obitelj poimala kao strogo patrijarhalno ustrojenu zajednicu. U slučaju muškarčeve smrti, njegova žena preuzima dužnost upravljanja kućanstvom. Za muškarčeva života, žena mu vjernost dokazuje rađanjem i odgajanjem djece. Kotruljević i Gučetić također se slažu i oko toga da su roditelji dužni odgajati djecu koja su zauzvrat dužna skrbiti o roditeljima u njihovoj starosti. Obojica se filozofa za kontekst svojeg vremena mogu smatrati naprednima zbog toga što ženama pridaju vrline, školuju djecu, izbjegavaju njihovo kažnjavanje, ne podržavaju igre na sreću, svjesni su da djeca uče promatranjem te ističu važnost ljubavi između muškarca i žene.

Ključne riječi: Benedikt Kotruljević, *Knjiga o umijeću trgovanja*, Nikola Vitov Gučetić, *Upravljanje obitelji*, obitelj, hrvatska filozofska baština

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Kotruljevićevo i Gučetićevo razumijevanje obitelji	2
2.1. Muškarac	4
2.2. Žena	8
2.3. Djeca	11
3. Zaključak	16
4. Popis literature	17

1. Uvod

Hrvatske renesansne filozofe zaokupljala je i tematika obitelji. Među njima značajno mjesto zauzimaju dvojica Dubrovčana, ranorenesansni filozof, humanist, trgovac, političar i diplomat Benedikt Kotruljević (oko 1416. – 1469.) i kasnorenesansni filozof, političar i polihistor Nikola Vitov Gučetić (1549. – 1610.). Tematika obitelji zaokupljala je Kotruljevića u njegovu spisu naslovljenom *Libro del arte dela mercatura (Knjiga o umijeću trgovanja)*, koji je dovršio 1458. god. U njemu je, kao što doznajemo od Ivica Martinovića, Kotruljević »sustavno izložio etiku trgovca – prvu etiku jedne renesansne profesije uopće«. ¹ No u svojem obuhvatnom bavljenju trgovcem i trgovanjem, Kotruljević nije zanemario niti tematiku trgovčeve obitelji. Zato je Demian Papo zaključio da su u tom spisu, osim etičkih, zastupljene »i teme koje pripadaju korpusu tema iz područja filozofije odgoja.« ² Gučetić je pak tematici obitelji posvetio čitav spis, a njegov naslov glasi *Governo della famiglia (Upravljanje obitelji)*. Taj je spis objavljen 1589. godine u Veneciji. U njemu se Gučetić uvelike oslanjao na pseudoaristotelovsku *Ekonomiku*, nastojeći pritom izmiriti Aristotelovu i Platonovu filozofiju. ³

U radu ću usporediti Kotruljevićev i Gučetićev nauk o obitelji, sa svrhom utvrđivanja njihovih sličnosti i razlika. Pritom ću stavove, promišljanja i nauke te dvojice renesansnih filozofa pozicionirati u kontekst vremena njihova nastanka, uzimajući pritom u obzir razlike koje je sa sobom donio stogodišnji razmak između nastanka njihovih spisa. Poglavlja rada podijelit ću u skladu s konstitutivnim članovima obitelji oko koje se obojica slažu. Najprije ću se usmjeriti na njihovo poimanje i razumijevanje obitelji, dok ću zasebna potpoglavlja posvetiti svakom od triju članova obitelji: muškarcu, ženi i djeci.

¹ Ivica Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2011), str. 13.

² Demian Papo, *Filozofska sastavnica u spisima Benedikta Kotruljevića*, doktorski rad iz filozofije obranjen 9. ožujka 2020. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Mentor: Davor Balić (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020), str. 90.

³ Davor Balić, »Nikola Vitov Gučetić, *Upravljanje obitelji*, s talijanskog prevela Maja Zaninović, priredio Marinko Šišak, 'Biblioteka Scopus' 3 (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu / Hrvatski studiji – STUDIA CROATICA, 1998), 355 str.«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 24 (1998), str. 270–274, na str. 271.

2. Kotruljevićevo i Gučetićevo razumijevanje obitelji

Prije negoli se usmjerim na usporedbu Kotruljevićeva i Gučetićevo razumijevanja obitelji, najprije ću upozoriti na to što je u Dubrovačkoj Republici 15. i 16. stoljeća označavao pojam obitelji. Naime, obitelj je tada predstavljala vrstu jamstva sigurnosti, a obiteljski su odnosi bili uređeni Statutom i strogim zakonima.⁴ Tamošnje su se obitelji, međutim, opirale prodiranju vlasti u njihovu privatnost.⁵ Usprkos tome, u 15. i početkom 16. stoljeća vlast i crkva zadirale su u privatne živote i donosile su odluke o građanima, uključujući pritom i njihove odluke o braku, mirazu, obiteljskom životu, pa čak i o odijevanju te o hrani koju su jeli.⁶ Građani su bili dijelom obiteljske zajednice koja se početkom 16. stoljeća počinje smatrati javnom, svjetovnom stvari.⁷

Kada je riječ o Kotruljevićevu razumijevanju obitelji u spisu o umijeću trgovanja, Dubrovčanin je, kao što zaključuje Marita Brčić, prepoznao da obiteljskim odgojem i navikavanjem »usvajamo zakone, običaje, odnosno takozvani *éthos* zajednice kojoj pripadamo.«⁸ Za Kotruljevića otac obitelji treba biti razborit kako u poslovanju tako i u brizi o obitelji.⁹ Upravo je razboritost vrлина koja sudjeluje u ostvarivanju drugih, etičkih vrлина.¹⁰ Kotruljević je smatrao da se muškarci prije razmišljanja o osnivanju obitelji moraju osigurati imovinom i novcem.¹¹ Treba napomenuti da je to vrijedilo samo ako otac ima dovoljno novca da skrbi za svoju obitelj, što se Kotruljeviću podrazumijevalo jer je upravo ta uspješna skrb za obitelj jedna od glavnih odlika muškarca. Kotruljević također navodi sljedeće: otac nakon što opskrbi svoju obitelj, ako mu nešto ostane, razborito treba odlučiti ima li dovoljno da bude milostiv i prema siromašnima, ako je tako onda im mora pomoći.¹² Gučetić dijeli mišljenje s Kotruljevićem glede sposobnosti brige za obitelj. Jedna od, ako ne i najvažnija, stavka onoga

⁴ Mirna Tomašević, »Obitelj i djeca u Statutu Dubrovačke Republike: osvrt na čedomorstvo, napuštanje i posvojenje djece«, *Pravnik* 47/95 (2014), str. 73–98, na str. 76.

⁵ Tomašević, »Obitelj i djeca u Statutu Dubrovačke Republike: osvrt na čedomorstvo, napuštanje i posvojenje djece«, str. 77.

⁶ Zdenka Janeković-Römer, »Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 41 (2003), str. 9–44, na str. 9.

⁷ Janeković-Römer. »Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku«, str. 11.

⁸ Marita Brčić, »Kotruljevićev nauk o pravednu trgovcu: podudarnosti i razlike s Aristotelovim poimanjem pravednosti«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 11 (Križevci, 2009), str. 135–143, na str. 140.

⁹ Brčić, »Kotruljevićev nauk o pravednu trgovcu: podudarnosti i razlike s Aristotelovim poimanjem pravednosti«, str. 141.

¹⁰ Isto, str. 139.

¹¹ Benedikt Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, priredila i prevela Zdenka Janeković Römer (Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku i Hrvatski računovođa, 2009), str. 288 / str. 468.

¹² Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 210–213 / str. 414–416.

što otac mora omogućiti obitelji jest smještaj. Kotruljević govori da uspješni trgovac mora, uz kuću za stanovanje, imati i posjede izvan grada.¹³

Gučetić je pak u svojem spisu *Upravljanje obitelji* također smatrao da istinski gospodar prvo mora imati vlastitu kuću, u koju će onda smjestiti svoju ženu i djecu.¹⁴ Nakon što pronađe kuću s kojom je zadovoljan, koja ima i zajedničke i odvojene prostore (najčešće za sluge), tada može početi razmišljati o traženju djevojke za ženidbu.¹⁵ Kao što doznajemo od Davora Balića, Kotruljević je stav da muškarac koji je spreman za ženidbu treba biti mudar, bogat, zdrav i mlad preuzeo od Teofrasta iz Ereza.¹⁶

Kada je riječ o dobi za ženidbu obojica se filozofa pozivaju na Aristotela i njegovo mišljenje. Kotruljević se poziva na Aristotelovu *Politiku* te navodi da je savršena dob za brak i rađanje zdrave djece za ženu šesnaest godina, dok je za muškarca dvadeset i osam godina.¹⁷ Iako se Gučetić također poziva na Aristotelovu *Politiku*, on određuje da je idealna dob za ženidbu i odgoj djece osamnaest godina za ženu, a trideset i sedam godina za muškarca.¹⁸ Dakle, unatoč tome što su se oslanjali na Aristotelovu misao, u svojim ju djelima zapisuju drugačije. Ono u čemu se izričito slažu jest da niti djevojka ni muškarac nikako ne smiju biti mlađi od šesnaest godina jer su tada još u razvoju i nisu spremni kvalitetno odgajati djecu.¹⁹ Također, još jedan razlog zašto djevojka ne bi trebala ostati trudna sa šesnaest godina jest taj da je tada porod mnogo bolniji, smatra Gučetić.²⁰

I Kotruljević i Gučetić stavljaju muškarca na superiornu poziciju u odnosu na ženu te navode da si muškarac treba tražiti mlađu ženu da bi ju mogao oblikovati onako kako mu odgovara te da bi mogao ispraviti njezine prethodno stečene navike koje smatra lošima i nevrijednima poštenja.²¹ Kotruljević je smatrao da nakon što si muškarci stvore ženu kakvu žele, trebaju je poštovati, voljeti i ne imati više žena, a takvo se razmišljanje najbolje očituje u sljedećem njegovu stavu: »S njome moraš na jedan način razgovarati u javnosti, a na drugi nasamo: u društvu časno, čedno i stidljivo u govoru i smijehu, a nasamo ugodno, srdačno i dolično.

¹³ Isto, str. 329 / str. 499.

¹⁴ Nikola Vitov Gučetić, *Upravljanje obitelji*, s talijanskoga prevela Maja Zaninović (Zagreb: Biblioteka Scopus, 1998), str. 75.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Davor Balić, »Filozofi i filozofski izvori u Kotruljevićevu spisu o umijeću trgovanja«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 14 (Križevci, 2012), str. 205–271, na str. 212.

¹⁷ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 309–310 / str. 484–485.

¹⁸ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 113.

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

²¹ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 306–307 / str. 482; Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 137.

Nemoj je učiniti ljubomornom i sumnjičavom, uzvrćaj joj ljubav potpuno, bez odbijanja.«²² Gučetić dijeli mišljenje s Kotruljevićem, a poziva se i na Bibliju: »Budi vezan uza svoju ženu i ne ostavljaj je.«²³ Također, Kotruljević pokazuje svoju naprednost kada prilikom govora o bračnoj zajednici govori o skladnom življenju i međusobnoj ljubavi.²⁴

Dakle, Kotruljević i Gučetić se slažu u mišljenju da muškarac mora imati posjede i dom prije nego što krene u potragu za ženom. Kada je osiguran, traži si ženu i oblikuje ju prema svojim željama. Uloga žene jest rađanje, čime dokazuje vjernost mužu. Slažu se da je muškarac superioran nad ženom. Isto se tako slažu u tome da niti muškarac ni žena ne smiju stupiti u brak i imati djecu prije nego što navršše šesnaest godina. Muškarac i žena zajedno odgajaju djecu, iako tu žena prednjači, a između njih treba vladati uzajamna ljubav.

2.1. Muškarac

Prije nego što krenem s uspoređivanjem mišljenja Kotruljevića i Gučetića o muškarcu, opisat ću položaj muškaraca u Dubrovačkoj Republici tijekom 15. i 16. stoljeća. Naime, tadašnja muškarčeva prava i dužnosti ograničavala je ponajviše kršćanska crkva.²⁵ Muškarčeva se vlast nad članovima obitelji ponajviše odnosila na upravljanje imovinom, a ne toliko na upravljanje ukućanima, zbog čega je očinska vlast izgubila svoju pravu bit.²⁶ Dubrovčani su iz antičkog Rima preuzeli razumijevanje muškarca kao *pater familias*, koncept kojim se označavalo svakog muškarca neovisno o tome je li postao otac.²⁷ *Pater familias* bio je očinska figura, glavar i vlasnik kako imovine tako i drugih članova obitelji.²⁸ Takvo se shvaćanje muškarčeve obiteljske uloge očitovale i naucima dvojice dubrovačkih renesansnih filozofa.

Kao što sam već istaknula, u Kotruljevićevu i Gučetićevu razumijevanja odnosa muškarca i žene zamjetna je muškarčeva superiornost. To ponajbolje opisuje sljedeći Kotruljevićev stav o odnosu muškarca i žene u kućanstvu: »Ti budi pijevac, a ne kokoš, ti nosi hlače, kažem ti.«²⁹ Ono što želi reći jest da žena nadzire događa li se sve onako kako je to njezin muž prethodno odredio. Izražen je, dakle, patrijarhat. Kotruljević nabroja mnogobrojne vrline trgovca: razboritost, pouzdanje, čestitost, marljivost, spretnost, lukavost, skladnost, pravednost,

²² Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 311–312 / str. 485.

²³ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 121.

²⁴ Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*, str. 15.

²⁵ Zdenka Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1994), str. 97.

²⁶ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 97.

²⁷ Isto.

²⁸ Isto.

²⁹ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 294 / str. 472.

postojanost, darežljivost, mirnoća, čednost i umjerenost.³⁰ Pravednost je jedna od vrlina koju Kotruljević preuzima od Aristotela.³¹ Ta je vrлина shvaćena kao savršena vrлина koja zajednici osigurava dobar život.³² Za Kotruljevića je afirmirani i iskusni trgovac nužno i oženjeni čovjek i/ili otac.³³ On ima apsolutni autoritet, naklonjen je svojoj ženi, a ona za njega ima strahopoštovanje jer ono što još spada u očevu/muževu ulogu jest i kažnjavanje.³⁴ Međutim, dubrovačka vlast regulirala je i postupke *pater familiasa* koji nije mogao izbaciti kćeri i/ili snahe iz kuće kad god se to njemu prohtjelo.³⁵ I Kotruljević govori o regulaciji kažnjavanja, spominjujući da je crkva odlučila dati veću kaznu onome tko ubije svoju ženu, nego onome tko ubije vlastitu majku.³⁶ Muškarac treba biti pravedan jer će mu to pomoći u razlučivanju kada treba kažnjavati, a kada ne.³⁷ O nužnosti da trgovac bude pravedan, Brčić je zaključila sljedeće: »Ukoliko putem moralnog odgoja i obrazovanja usvoji i razvije vrline koje se potencijalno nalaze u svakom čovjeku, trgovcu će pravedno trgovanje postati svojstveno poput dobre navike i to je ono što će ga činiti savršenim trgovcem, ali i potpunim čovjekom.«³⁸

Za Kotruljevića muškarac gospodari kućom, ženom, djecom, slugama, dakle čitavim kućanstvom. Kotruljević ističe da idealnoga muškarca obilježava emocionalna distanciranost.³⁹ Muškarac je glava kuće te mora ponekad odglumiti da je strašan, ali ne i biti istinski strašan.⁴⁰ Ne treba pokazati svoju pravu narav ostalim ukućanima.⁴¹ S time se slaže i Gučetić koji još govori da ako je žena neposlušna, drska i nerazborita zaslužuje oštru opomenu od muža.⁴² Kasnije još dodaje i da ako je žena poslušna i ponizna zaslužuje da muž bude dobar prema njoj, da postupa s ljubavlju i bojazni.⁴³ Muževi ne smiju svojim ženama

³⁰ Martinović, *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća*, str. 14.

³¹ Brčić, »Kotruljevićev nauk o pravednu trgovcu: podudarnosti i razlike s Aristotelovim poimanjem pravednosti«, str. 142.

³² Isto.

³³ Zdenka Janeković Römer, »Benedikt Kotrulj u potrazi za savršenim trgovcem«, u: Benedikt Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, priredila i prevela Zdenka Janeković Römer (Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku i Hrvatski računovođa, 2009), str. 15–111, na str. 81.

³⁴ Janeković Römer, »Benedikt Kotrulj u potrazi za savršenim trgovcem«, str. 82.

³⁵ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 104.

³⁶ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 308 / str. 483.

³⁷ Brčić, »Kotruljevićev nauk o pravednu trgovcu: podudarnosti i razlike s Aristotelovim poimanjem pravednosti«, str. 138.

³⁸ Isto, str. 141–142.

³⁹ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 294 / str. 472.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 151.

⁴³ Isto.

otkrivati tajne jer su žene brbljave.⁴⁴ O toj brbljavosti govori i Ivana Zagorac koja interpretira Gučetića i govori da pričljivost žene »ne pokazuje rječitost već nemogućnost da se šuti.«⁴⁵ Nadalje, muškarac je, prema Kotruljeviću, tu da zarađuje i privređuje te da taj novac ulaže u nekretnine i raspodijeli za potrebe drugih članova obitelji.⁴⁶ Ne smije biti pohlepan i gomilati novac jer je onda on jednak nerazumnoj zvijeri.⁴⁷ Kotruljević kada govori o trgovcu misli i na ostale njegove uloge poput oca, muža i općenito muškarca koji je glava kuće, pa tako iznosi trgovčeve pohvalne osobine koje se prenose kako na posao tako i na obitelj, dakle kako na njegov javni tako i na privatni život.⁴⁸ Navodi da trgovac treba biti svestran, smiren, znati lijepo artikulirati riječi, a ne treba biti rasipan, divlji, srdit i tvrdoglav.⁴⁹ Nadalje, trgovac mora biti umjeren kako u jelu i piću te poslovanju tako i u prijateljstvu i u ljubavi.⁵⁰ Prijateljstvo je u poslovanju, a i u privatnom životu za njega vrlo važno. Treba imati prijatelje, ali u prijateljskim odnosima mora biti umjeren i suzdržan.⁵¹ Takvim mora biti jer, kako navodi Kotruljević, s neprijateljem treba imati ugovor, a s prijateljem četiri.⁵² Naime, za osobu koja posjeduje tu etičku vrlinu možemo biti sigurni da će se jednako dobro i odmjereno ponašati i prema strancima i prema znancima.⁵³ Isto tako treba biti suzdržan u govoru kako bi njegova riječ imala težinu, jer odmjereno izražavanje iziskuje slušanje i poštovanje.⁵⁴ Zatim, treba govoriti i o odnosu muškarca s njegovom djecom. Za Kotruljevića je otac, kako bilježi Zdenka Janeković-Römer, »dužan djeci dati odgoj, uzdržavanje, dobro zvanje i pošteno ime.«⁵⁵ Oca/trgovca u odnosu s djecom, kako pak zaključuju Balić i Papo, mora karakterizirati skromnost i iskrenost.⁵⁶ Gučetić je bio uvjeren da otac mora djecu voljeti više od ičega.⁵⁷ Međutim, on tvrdi da se ne može isto reći i za djecu, koja vrlo često, pogotovo u

⁴⁴ Isto, str. 155.

⁴⁵ Ivana Zagorac, »Nikola Vitov Gučetić: o ljepoti, ljubavi i ženama«, *Filozofska istraživanja* 27/3 (2007), str. 613–627, na str. 619.

⁴⁶ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 288 / str. 468.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto, str. 278 / str. 462.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Janeković Römer, »Benedikt Kotrulj u potrazi za savršenim trgovcem«, str. 90.

⁵² Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 154 / str. 368.

⁵³ Davor Balić, Demian Papo, »Resemblance of Benedetto Cotrugli's and Aristotle's Lists of Ethical Virtues« *Synthesis philosophica* 37/2 (2022), str. 327–352, na str. 337: »A person who possesses the ethical virtue of friendliness will 'behave with the same propriety towards strangers and acquaintances alike', while preserving the 'shades of distinction proper to each class'«.

⁵⁴ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 282 / str. 464.

⁵⁵ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 104.

⁵⁶ Balić, Papo, »Resemblance of Benedetto Cotrugli's and Aristotle's Lists of Ethical Virtues«, str. 342: »In the conclusion of the chapter, the Renaissance thinker claimed that the merchant must be urbane and moderate with regard to money and give everyone what he owes them according to their status, place and time, including his country, friends, children, parents, wife, servants and everyone else, even himself.«

⁵⁷ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 167.

mlađoj dobi, ne vole najviše svoje roditelje.⁵⁸ Trgovčeva su putovanja, prema mišljenju Janeković-Römer, doprinijela otuđivanju, no ona su bila ono što je dubrovačke očeve vezalo uz njihovu obitelj u kojoj su tražili oslonac i podršku.⁵⁹ Gučetić je upozorio i na to da oni roditelji koji svoju djecu ne poduče ničemu nisu niti vrijedni dječje ljubavi i poštenja.⁶⁰

Osim toga, Gučetić je naveo četiri zakona roditelja prema djeci od kojih dva pripadaju mužu, jedan ženi i jedan oboma.⁶¹ Prvi zakon vezan je uz muža, a tiče se odabira žene koja će mu roditi djecu.⁶² Preciznije, tiče se muževe uloge u pronalasku žene koja dolazi iz kvalitetne i dobre obitelji koja je imućna i zdrava jer vjeruje da postoji mogućnost da djeca baš to naslijede.⁶³ Potom, drugi se zakon tiče žene, a odnosi se na njezinu trudnoću, a i ono što slijedi poslije. Trudnice se trebaju hraniti zdravo jer što jedu one jede i dijete u utrobi, isto tako trebaju se lagano i povremeno baviti tjelovježbom.⁶⁴ Treći se zakon ponovno odnosi na muškarca, a govori o stjecanju i prenošenju znanja, te se četvrti zakon, koji provode oba roditelja, odnosi na život roditelja i na ono što prenose djeci.⁶⁵

Dakle, u zaključku se može reći da Kotruljević, iako forsira muškarca-trgovca, jednako tako govori i da muškarac ne ispunjava svoj puni potencijal ako zauzme samo tu ulogu već se treba posvetiti odgoju djece, obitelji općenito, kao i vođenju ukupnoga kućanstva. Gučetić dijeli takvo razmišljanje. Oba se filozofa slažu da je muškarac superioran nad svojom ženom, ali da to ne znači da ju smije kažnjavati bez razloga. Također se slažu i da muževi trebaju voljeti i ljubiti svoje žene te im biti vjerni. Najveća je razlika što Kotruljević od muškarca očekuje trgovca kojemu je glavni cilj privređivanje i zarada. Kotruljević se još ističe i u nabranju mnogobrojnih muškarčevih/trgovčevih vrlina: razboritost, pouzdanje, čestitost, marljivost, spretnost, lukavost, skladnost, pravednost, postojanost, darežljivost, mirnoća, čednost i umjerenost.

2.2. Žena

Prije nego li se posvetim uspoređivanju Kotruljevićevih i Gučetićevih stavova o ženi, iznijet ću ženinu ulogu i obilježja kojima je bila određena u 15. i 16. stoljeću. Naime, negativno mišljenje o ženi potječe još od Aristotela koji je, zbog onoga što on smatra fizičkim

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 105.

⁶⁰ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 165.

⁶¹ Isto, str. 169.

⁶² Isto.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Isto.

manjkavostima, ženi pridao naziv 'manjkavi muškarac' koji rabi i Kotruljević.⁶⁶ Žena se u to vrijeme gotovo uvijek pobliže određivala svojom vezom s nekim muškarcem, kao kći, žena, udovica, sestra ili ljubavnica, i funkcionirala je samo u odnos s nekim članom uže ili šire obitelji.⁶⁷ Žena u 15. i 16. stoljeću nije bila aktivnim sudionikom političke zajednice.⁶⁸ Jedan od razloga zbog kojih nije bila politički aktivna jest to što je bila pod strogim nadzorom ne bi li ostala u kući, izbjegla zapadanje u dokolicu i nečedne radnje.⁶⁹ Ženinu dokolicu redovito su pratile negativne konotacije, dok se dokolica u muškarče slučaju smatrala onom koja sjedinjuje život u vrlini i blaženstvu.⁷⁰ Ženina glavna životna uloga bila je pružiti miraz, dobre veze i produžiti obiteljsko stablo.⁷¹

Nakon što sam ukratko okarakterizirala ženu i njezin položaj u 15. i 16. stoljeću, prijeći ću na spomenutu usporedbu razmišljanja dvaju dubrovačkih renesansnih filozofa: Benedikta Kotruljevića i Nikole Vitova Gučetića. Kotruljević navodi da, iako muškarac ima gotovo sve ovlasti za donošenje odluka glede vođenja kućanstva, žena ima ovlast da nadzire provođenje tih odluka.⁷² Ženine se ovlasti očituju i na sljedećem primjeru: kako muž svoju ženu kori ako je nešto ukrala, tako i ona njega može i treba.⁷³ Čak i ako se muž protivi vraćanju ili je, primjerice, potrošio to što je ukrao, ona treba vratiti nešto u istoj toj vrijednosti i za takav ju postupak, bez obzira protivio se njezin muž tome ili ne, ne treba nametati pokoru.⁷⁴ Žena ništa muževo ne nasljeđuje, već samo uživa muževo bogatstvo dok su u braku.⁷⁵ Žena je fizički inferiorna muškarcu, no ipak se Kotruljević i Gučetić slažu u tome da žena ima mnogobrojne vrline. Paradoks vrlina kod žene jest, prema spoznajama Banić-Pajnić, taj što kada se opisuju ženske vrline, često se istaknu i mane pa hvala vrlo često pređe u osudu.⁷⁶ Naime, dugi se niz godina smatralo da žene nemaju vrline, a to se promijenilo kada je na snagu došlo mišljenje da je, kako bilježi Iva Grgić, najvrjednija ženska vrlina ujedno i vrlina koju je najlakše oduzeti: ženska čistoća i djevičanstvo.⁷⁷ Kotruljević nabroja tri dobra u ženi: čestitost, korist i ljepotu.⁷⁸ Gučetić nabroja četiri vrline: stid, pobožnost, čistoću i ljepotu.⁷⁹ Dakle, ono oko

⁶⁶ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 308 / str. 483.

⁶⁷ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 126.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Brčić, »Kotruljevićev nauk o pravednu trgovcu: podudarnosti i razlike s Aristotelovim poimanjem pravednosti«, str. 138.

⁷¹ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 126.

⁷² Janeković Römer, »Benedikt Kotrulj u potrazi za savršenim trgovcem«, str. 82.

⁷³ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 232 / str. 430.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 133.

⁷⁶ Banić-Pajnić, »Žena u renesansnoj filozofiji«, str. 78.

⁷⁷ Iva Grgić, »Muška vrlina, ženska vrlina u Marulićevoj Instituciji«, *Colloquia Maruliana* 12 (2003), str. 80.

⁷⁸ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 304 / str. 479.

čega se obojica na prvi pogled slažu upravo je ono prolazno – ljepota. Upravo o toj prolaznosti govori Kotruljević koji navodi da, ako je muškarac uzeo ženu samo zbog ljepote koja je konačna, smatra da će jednako tako i njihova ljubav biti konačna, dakle da će trajati onoliko koliko i ljepota.⁸⁰ Još jedna paradoksalnost renesansnog gledanja na ženu očituje se i u spomenu ženske ljepote i ženskih uloga kao što je uloga domaćice.⁸¹ Takav je govor paradoksalan zato što, iako na prvu renesansni autori ženu opisuju vrlo površno, ipak govor o njoj seže puno dublje.⁸² Zatim Kotruljević dodaje da je i korisnost, dakle drugo dobro, prolazna jednako kao i ljepota.⁸³ Također, Kotruljević navodi i Senekin stav, što čini i Gučetić, da ženu uz čestitost, vjernost i ćudorednost treba obilježavati stid.⁸⁴ Dakle, iz toga je moguće zaključiti da im se mišljenja oko toga kakve vrline žena treba imati ne razlikuju. Što se ostalih spomenutih vrlina tiče Kotruljević je najtrajnijom smatrao čestitost.⁸⁵ Uz to, nabrojio je da žena mora biti: »razborita, postojana, ozbiljna, mila, revna, blaga, skromna, samilosna, nježna, pobožna, velikodušna, suzdržana, stidljiva, marljiva, trezvena, umjerena, oštroumna i radina, uvijek zaokupljena nekim poslom.«⁸⁶ Smatrao je da zaokupljenost poslom ima ulogu sačuvati ženinu čestitost te spriječiti siromaštvo i dokolicu koje mogu natjerati ženu u posrnuće.⁸⁷ Gučetić objašnjava da svaka žena treba imati stid jer on sprečava da žena radi sramotne stvari, poput požude, što rezultira čednošću.⁸⁸ Požudu treba zaustavljati uvijek, a posebice onda kada se pred oltarom obećala muškarcu jer joj takvim postupcima raste i pobožnost.⁸⁹ Međutim, iako Gučetić pridaje veliku važnost ljepoti, ipak ju ne smatra važnijom od čednosti već govori da one moraju ići u paru.⁹⁰ Pa tako čednost bez ljepote, prema Gučetiću, ne vrijedi, jer je lako biti čedan onomu koga nitko ne želi.⁹¹ Dalje govori da žena koja je čedna a nije lijepa, poput svinje ukrašene nakitom.⁹² Može se zaključiti da su čestitost i čednost kod ovih filozofa srodne vrline jer obje garantiraju da ona žena koja posjeduje spomenute vrline neće posrnuti u grijeh te da neće raditi sramotne stvari.

⁷⁹ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 133.

⁸⁰ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 305 / str. 479.

⁸¹ Banić-Pajnić, »Žena u renesansnoj filozofiji«, str. 78.

⁸² Isto.

⁸³ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 305 / str. 479.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Isto, str. 305 / str. 479–480.

⁸⁶ Isto, str. 305 / str. 480.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 133.

⁸⁹ Isto, str. 135.

⁹⁰ Isto.

⁹¹ Isto.

⁹² Isto.

Žene su se u 15. i 16. stoljeće brinule o svojoj ljepoti tako što su se lijepo odijevale i ukrašavale se nakitom, navodi Janeković-Römer.⁹³ Spomena nakita ima i kod Kotruljevića koji govori da se njime žena krasi, no protivi se šminkanju jer se to smatra grijehom i sramotom.⁹⁴ Takva je mišljenja bio i za šminkanje muškaraca i, bez obzira na to bio on učen ili ne, Kotruljević ga je smatrao nerazboritim.⁹⁵ Gučetić je također podržavao kićenje žena u obliku nakita i lijepih haljina, no kićenje u obliku šminkanja smatra varljivim te govori kako ju ono čini još ružnijom.⁹⁶ Dakle, obojica filozofa smatraju nakit poželjnim jer govore da on krasi ženu, a šminkanju se protive jer smatraju da je varljivo i grešno te da ženu poružni.

Zatim se Kotruljević nastavlja baviti opisivanjem žene, dok Gučetić objašnjava kako se muškarac prema ženi treba odnositi. Papo navodi da Kotruljević govori o pet inačica ženske naravi: o ženama čiju narav obilježava želja za lijepim riječima, o plašljivim i bojažljivim ženama, o oholim i divljim ženama, o ženama koje imaju malo mozga te o ženama koje su dremljive, masna tijela, spavalice i nemarne.⁹⁷ Gučetić navodi da su bolje šutljive žene od onih brbljavih jer, iako puno pričaju, ne mora značiti da puno toga znaju te se zato moraju ukrotiti.⁹⁸ Šutljiva žena, tumači Ivana Zagorac Gučetićeve stavove, izaziva divljenje jer je ta šutljivost čini razboritom.⁹⁹ Kako bi izazvale divljenje, žene trebaju biti šutljive, tihe i razborite.¹⁰⁰ Takvu su šutljivost trebale prakticirati i kod kuće s drugim ženama jer se gotovo svako žensko prijateljstvo i druženje tumačilo kao prilika za ogovaranje ili za stvaranje zavjera.¹⁰¹ Svi su ti postupci smatrani prevencijom ugrožavanja dobrog statusa obitelji, a time ujedno i čednosti žena i djevojaka.

Žene imaju vrlo važnu ulogu u braku, u majčinstvu i u odgoju djece. Smatralo se da nisu dostojne muškarca, ali ih se nije niti omalovažavalo. Štoviše, uzdizalo ih se tako što su im pridavane mnogobrojne vrline. Usprkos svemu, renesansa ne skriva, zaključuje Zagorac, »divljenje spram snažnih i sposobnih žena koje su se iskazale u značajnim povijesnim trenucima«, već ih »resi posebna snaga, snalažljivost i intelekt – nagrađene su muškim elementima«, njihovo tijelo smatrano je hramom duše i njezinim odrazom pa tako ljepota tijela »označava i ljepotu duše.«¹⁰²

⁹³ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 130.

⁹⁴ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 306 / str. 480.

⁹⁵ Isto, str. 306 / str. 480–482.

⁹⁶ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 139.

⁹⁷ Papo, *Filozofska sastavnica u spisima Benedikta Kotruljevića*, str. 102–104.

⁹⁸ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 137.

⁹⁹ Zagorac, »Nikola Vitov Gučetić: o ljepoti, ljubavi i ženama«, str. 620.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Isto, str. 623.

Dakle, kada je riječ o odlikama i položaju žene, Kotruljević i Gučetić slažu se oko sljedećih stvari: žena treba preuzeti vodstvo nad kućanstvom nakon muževe smrti; žena treba provoditi muževe naredbe; žena je fizički inferiorna u odnosu na muškarca. Slažu se oni i oko ženskih vrлина: žene trebaju krasiti ljepota, stid i pobožnost te uvijek trebaju biti zauzete nekim poslom kako se ne bi splele u dokolicu. Kotruljević, uz spomenute, navodi da ženu moraju krasiti i brojne druge vrline te da ona treba biti razborita, postojana, ozbiljna, mila, revna, blaga, skromna, samilosna, nježna, velikodušna, suzdržana, marljiva, trezvena, umjerena, oštroumna i radina. Obojica se slažu da se žene ne trebaju šminkati, ali da se mogu ukrašavati nakitom i lijepo odijevati. Također, dijele mišljenje da su žene brbljave te da to nije dobro. Naprednost dvojice dubrovačkih filozofa u odnosu na mišljenje o ženama u 15. i 16. stoljeću zamjetna je utoliko što su obojica ženama pridavali mnogobrojne vrline koje bi inače bile pridavane isključivo muškarcima.

2.3. Djeca

Kada je u pitanju položaj i odnos prema djeci tijekom 15. stoljeća, za njih se nije pretjerano marilo te roditelji nisu razvijali osjećaje prema njima sve dok ne budu sigurni da će dijete, usprkos velikoj stopi mortaliteta, ipak preživjeti.¹⁰³ Malu su djecu odgajale dojilje te im gotovo da nije bilo ni spomena, a čak se nisu niti imenovala u dokumentima sve dok ne navrše 18 godina.¹⁰⁴ U 15. stoljeću porasla je potražnja za učiteljima jer se sve veći broj djece počeo školovati, a prednost su imala muška djeca.¹⁰⁵ Dječaci su učili zanat kod majstora koji ih je bio dužan odgajati, poučavati, hraniti i dobro obući, dok su djevojčice najčešće postajale sluškinjama.¹⁰⁶ Djevojčice se, za razliku od dječaka, trebaju čim prije vjenčati, dok dječaci trebaju postati nasljednicima obiteljske imovine.¹⁰⁷ Tijekom 16. stoljeća sedma je godina djetetova života označavala prekretnicu.¹⁰⁸ Primjerice, upravo je sedma godina označavala povećanje odgovornosti kod očeva da djecu nauče izgradnji moralnoga karaktera te da ih odgoje.¹⁰⁹ Katoličke su zajednice smatrale da je dijete u sedmoj godini života dovoljno staro da odgovara za počinjenje smrtnog grijeha.¹¹⁰ Također, smatrano je i da sedmogodišnja djeca

¹⁰³ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 107.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Isto, str. 109.

¹⁰⁶ Isto, str. 112.

¹⁰⁷ Isto, str. 110.

¹⁰⁸ Tea Klarić Jerčić, »Dječje igre u srednjem vijeku«, *Anali za povijest odgoja* 20 (2022), str. 7–54, na str. 12.

¹⁰⁹ Klarić Jerčić, »Dječje igre u srednjem vijeku«, str. 12.

¹¹⁰ Isto.

moгу razlikovati dobro od zla.¹¹¹ Dječje slobodno vrijeme u 16. stoljeću označavalo je odmak od bavljenja viteškim ili radnim aktivnostima, a time i približavanje crkvenim festivalima.¹¹² Nakon što sam okvirno prikazala status djece u 15. i 16. stoljeću, usporedit ću Kotruljevićeva i Gučetićeva promišljanja o djeci i njihovoj ulozi u obiteljskoj zajednici. Usporedbom spisa dvojice filozofa može se primijetiti značajna sličnost te pokoja razlika u njihovim poimanjima djece. Naime, dvojica dubrovačkih filozofa razlikuju se po pitanju primjene straha u odgoju djece. Kotruljević tako govori da učitelj djecu treba držati u strahu jer će se tako ljepše ophoditi prema njemu i prema svojim roditeljima.¹¹³ Janeković-Römer iznosi da Kotruljević kori očeve koji svoje kćeri odgajaju u strahu jer smatra da će tako postati ohole i divlje žene.¹¹⁴ Gučetić govori da djecu treba pustiti da se slobodno igraju i istražuju kako ne bi bila previše plašljiva.¹¹⁵ Osim toga, Gučetić se slaže s Platonom koji navodi da se djecu u sedmoj godini života treba početi učiti slovima i književnosti, no sve to treba kroz igru, a ne pod prisilom i strahom.¹¹⁶ Dakle, obojica filozofa mogu se smatrati naprednima jer se protive odgajanju djece u strahu, Kotruljević se zalaže za primjenu straha samo od strane učitelja prilikom učenja, a protivni se očevima koji plaše svoje kćeri, dok je Gučetić u potpunosti protiv primjene straha.

Cijelo djetinjstvo treba, bilježi Gučetić, prožeti igrama koje su korisne djeci, a to su igre poput loptanja, hrvanja i plesa.¹¹⁷ Djecu ne treba učiti kockanju i kartanju jer se kockar i kartaš mogu lako probuditi siromašni, a i ako se obogate učinili su to radeći smrtni grijeh.¹¹⁸ Takve igre (igre na sreću) dovode do laži, psovki, prijevara i otimačine.¹¹⁹ Kotruljević se strogo protivni kockanju i nečasnim igrama.¹²⁰ Poznato je, govori Gučetić, da djeca ponajviše uče gledajući i slušajući što drugi rade, stoga se treba pripaziti da se ne rade nekakve nečasne stvari jer tada postoji mogućnost da to i njima pređe u naviku.¹²¹ Dakle, obojica filozofa zalagala su se za časne igre koje razvijaju djecu i psihički i fizički, a protivila su se igrama na sreću.

¹¹¹ Isto.

¹¹² Isto, str. 45–46.

¹¹³ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 323 / str. 494.

¹¹⁴ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 110.

¹¹⁵ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 213.

¹¹⁶ Isto, str. 187.

¹¹⁷ Isto, str. 191.

¹¹⁸ Janeković-Römer, »Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku«, str. 32–33.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 191 / str. 399.

¹²¹ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 187.

Kotruljević je i svojim kćerima pružio široko obrazovanje, iako se zbog toga morao nositi s predrasudama okoline, koja mu je zamjerala što ženskoj djeci omogućuje poduku iz latinskog jezika i književnosti.¹²² Opravdavao se da njegove kćeri ne uče Vergilijeve stihove zato da bi postale gramatičarke i govornice, nego zato da bi bile razborite i mudre, što je najveći miraz za mladića koji se na njih namjeri.¹²³ Taj Kotruljevićev stav odražava njegovu naprednost u odnosu na vrijeme nastanka spisa. Gučetićevo je razmišljanje nalik Kotruljevićevom, posebice se slažu oko potrebe za poučavanjem djece književnosti, gramatici i retorici.¹²⁴ Prema Gučetićevo uvjerenju, sedma je godina života prijelazna, a izložio je i pravila za djecu u drugom sedmoljeću.¹²⁵ Takvo Gučetićevo razmišljanje ukorak je sa 16. stoljećem.¹²⁶ Dijete u drugom sedmoljeću, dakle u razdoblju od sedme do četrnaeste godine, ima sposobnost učiti o moralnoj filozofiji, dakle o moralu i vrlinama, učiti o razlikovanju i procjenjivanju što je dobro, a što loše.¹²⁷ Takve sposobnosti razlučivanja Gučetić naziva osjetilima te govori da su ona ključni dio razvoja dječaka.¹²⁸ Zatim, ističe da uz opća znanja djecu treba učiti i astrologiji, aritmetici, geometriji, glazbi i metafizici.¹²⁹ Sljedeće što Gučetić iznosi su pravila za treće sedmoljeće djetetova života, u kojem je sve intenzivnije nego u prošlom, a pogotovo osjećaji i nagoni koji se moraju ukrotiti jer ako se to ne odradi tada, to kasnije neće ni biti moguće.¹³⁰ Gučetić zaključuje, baš kao i Kotruljević, da djecu treba kažnjavati onoliko koliko je potrebno da se isprave pogreške.¹³¹ U trećem sedmoljeću djecu treba podučavati filozofiji, a kroz cijeli ih život treba učiti umjerenosti, koja se treba očitovati i u jelu i piću.¹³²

Do sada su izneseni postupci i zadaci koje su Kotruljević i Gučetić propisali roditeljima u odnosu prema svojoj djeci, no iznijeli su i dužnosti djece prema roditeljima. Dok je većina pravila jednaka za mušku i žensku djecu, naravno da postoje i pokoje iznimke. Naime, Kotruljević smatra da je sin očeva ljubav te da ga otac želi vidjeti imućnijeg od sebe sama, dok je za čast nešto drugačije.¹³³ Otac i njegov sin slažu se u mišljenju da otac treba biti časniji, a sin bogatiji.¹³⁴ Kotruljević smatra da je domovina jedan od najvećih darova koje sin

¹²² Janeković Römer, »Benedikt Kotrulj u potrazi za savršenim trgovcem«, str. 85.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 323 / str. 494; Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 193.

¹²⁵ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 189.

¹²⁶ Klarić Jerčić, »Dječje igre u srednjem vijeku«, str. 12.

¹²⁷ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 209.

¹²⁸ Isto, str. 221.

¹²⁹ Isto, str. 193.

¹³⁰ Isto, str. 197.

¹³¹ Isto, str. 201; Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 296 / str. 473.

¹³² Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 201 i 227.

¹³³ Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, str. 320 / str. 492.

¹³⁴ Isto.

može dobiti od oca, uz to stoji i dobro ime kao i zvanje.¹³⁵ Zvanjem mu je omogućio i novac za koji će ga prvo naučiti kako baratati njime.¹³⁶ Sin u obiteljski dom donosi miraz te ga predaje ocu, a on mu zauzvrat nastavlja osiguravati krov nad glavom.¹³⁷ Međutim, otac takav odnos može prekinuti u bilom kojem trenutku, no onda kada istjera sina iz kuće, dužan je uzdržavati ga.¹³⁸ To je vrijedilo samo za punoljetne sinove.¹³⁹ Također, sinovi u Dubrovačkoj Republici, iako su naočigled imali povlašten status i prava, čak i punoljetni, imali su dužnosti svu svoju imovinu, bilo da im je darovana bilo da su je sami stekli, dati ocu.¹⁴⁰ Nisu imali prava na samostalan i odvojen život.¹⁴¹ Poslove su sklapali pod budnim očevim okom, a takva je procedura prestala samo nakon očeve smrti.¹⁴² Sinovi su pravo na nasljedstvo gubili ako bi udarili roditelje i tako ih doveli u životnu opasnost i ako bi tužili oca za nešto za što bi on mogao dobiti veliku kaznu.¹⁴³ Gučetić smatra da djeca svoje roditelje trebaju poštivati te im odavati čast postupcima i riječima, uvijek, a pogotovo kada ostare i umru.¹⁴⁴

Ženska djeca, bilježi Gučetić, nakon što navrše sedam godina ne smiju izlaziti iz kuće, te čak i tako zatvorena ne smiju niti stajati na prozoru i gledati van, te ih je, ako su tako znatiželjna, bolje pustiti van.¹⁴⁵ To je Gučetićevo razmišljanje vrlo slično stanju kakvo je bilo u Dubrovačkoj Republici u 16. stoljeću.¹⁴⁶ Takvo ponašanje mogle su vidjeti i kod svojih majki koje isto kao i one, govori Zagorac, ne trebaju izlaziti iz kuće te trebaju izbjegavati nepoštene i besramne žene, a da bi se zabavile se trebaju baviti vezenjem, predenjem i tkanjem.¹⁴⁷ Takvim djelovanjem zavrjeđivale su i poštenje.¹⁴⁸

Siromašne su obitelji znale novorođenčad ostavljati na ulici zbog nemogućnosti da ih uzdržavaju, stoga se 1432. godine u Dubrovačkoj Republici otvorilo nahodište tj. dom za nezbrinutu djecu.¹⁴⁹ Također, spomenut ću i da su Dubrovčani, a posebno vlastela, vrlo često priznavali svoju nezakonitu djecu i brinuli se za nju, ostavljajući im i imovinu ili pomoć u

¹³⁵ Isto, str. 150–151 / str. 366.

¹³⁶ Isto.

¹³⁷ Isto.

¹³⁸ Isto.

¹³⁹ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 29.

¹⁴⁰ Isto, str. 113.

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Isto.

¹⁴³ Isto, str. 104.

¹⁴⁴ Gučetić, *Upravljanje obitelji*, str. 203.

¹⁴⁵ Isto, str. 261.

¹⁴⁶ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 110.

¹⁴⁷ Zagorac, »Nikola Vitov Gučetić: o ljepoti, ljubavi i ženama«, str. 620.

¹⁴⁸ Isto.

¹⁴⁹ Bariša Krekić, »Slike iz svakodnevice: prilozi proučavanju života u Dubrovniku u doba humanizma i renesanse«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 26 (1988), str. 7–27, na str. 17.

svojim oporukama.¹⁵⁰ Republika je uvela zakon kojim je davala puno veća prava nerođenoj djeci poput: imenovanja tutora, jamčenja miraza, stavljanja njih u oporuke i sl.¹⁵¹ Ondje su čak priznavali i izvanbračnu/nezakonitu djecu.¹⁵² Takva su djeca nazivana *bastardima*, ali su svejedno zbrinuti jer su rođeni iz ljubavi.¹⁵³

Dakle, Kotruljević i Gučetić se i oko djece slažu u gotovo svemu, primjerice slažu se oko dojenja djece te odabira dojilje/hraniteljice. Pridaju važnost i tome da niti majka niti hraniteljica ne smiju konzumirati alkohol za vrijeme dojenja. Uz to, slažu se i da hraniteljica mora biti zdrava, dobro izgledati i izgledom biti nalik majci. Suglasni su i u tome se da djecu treba obrazovati, učiti plesu, hrvanju, pjevanju i drugim poželjnim igrama i/ili aktivnostima. Jednako mišljenje imaju i po pitanju učenja gramatike i retorike, samo je mala razlika u tome što Kotruljević veći naglasak stavlja na zanat, no ipak svoje kćeri uči Vergilijevim stihovima. Obojica se filozofa slažu u pogledu igara na sreću, osuđujući pritom one koji se njima bave, posebice one koji to rade pred djecom. Što se kažnjavanja djece tiče, obojica se protive prekomjernom i bespotrebnom kažnjavanju. Naposljetku, obojica su filozofa u odnosu na 15. i 16. stoljeće napredni, što se ponajviše očituje upravo na Kotruljevićevu inzistiranju na obrazovanju kćeri, kao i na Gučetićevo zalaganju za izbacivanje straha kao faktora dječje igre i učenja te na njihovu zajedničkom kritiziranju nepotrebnog kažnjavanja djece.

¹⁵⁰ Krekić, »Slike iz svakodnevice: prilozi proučavanju života u Dubrovniku u doba humanizma i renesanse«, str. 18.

¹⁵¹ Janeković-Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, str. 108.

¹⁵² Isto, str. 116.

¹⁵³ Isto.

6. Zaključak

Dubrovčani Benedikt Kotruljević (oko 1416. – 1469.) i Nikola Vitov Gučetić (1549. – 1610.) renesansni su filozofi koji su se bavili tematikom obitelji. Kotruljević se tom tematikom bavio u spisu *Libro del arte dela mercatura (Knjiga o umijeću trgovanja)*, dok se Gučetić njome bavio u spisu naslovljenom *Governo della famiglia (Upravljanje obitelji)*. Njihova su poimanja obitelji podudarna jer su obojica smatrala da je obitelj najvažniji dio svakog kućanstva. Za obojicu se obitelj sastojala od muškarca, žene i djece. Muškarac mora biti glava kuće, za Kotruljevića je on prvo trgovac jer time privređuje sve što treba za obitelj: kuću, druge nekretnine, dovoljno novca za hranu, piće, odjeću i općenito lagodan život. Žena mora biti iz dobre, poštovane i imućne obitelji koja će joj osigurati dobar miraz. Nakon što si odabere buduću suprugu, muškarac ju zaprosi, a potom se ožene te krenu raditi na ostvarivanju obitelji. Na prvo mjesto stavljaju ljubav, a onda i izvršavanje bračnih dužnosti. Kotruljević i Gučetić se slažu oko ovih ženskih vrлина: ljepota, stid, pobožnost te govore da žena uvijek treba biti zauzeta poslom jer ju to udaljava od dokolice. Djeci je pružena velika količina roditeljske ljubavi i zaštite. Ništa im ne nedostaje, pa se podrazumijeva da će oni istom mjerom vratiti svojim roditeljima, pogotovo u njihovoj starosti.

Na temelju ovoga rada može se potvrditi da se Kotruljević i Gučetić slažu u mnogim razmišljanjima kada je riječ o obitelji i o odgoju djece. U velikoj većini slučajeva interpretiraju istinitu dubrovačku stvarnost svojega vremena, a razlike su među njihovim mišljenjima minimalne. Stogodišnja razlika između njihovih razmišljanja gotovo da je neprimjetna. Njihova naprednost posebice je osjetna u području odgoja i obrazovanja djece. Primjerice, Kotruljević je strah smatrao obveznim samo za vrijeme obrazovanja, dok je Gučetić smatrao da strah uopće ne treba biti sastavim dijelom odgoja. Kotruljevićeva se naprednost se očituje u tome što svoje kćeri uči Vergilijevim stihovima i u tome što ih uopće obrazuje. Obojica pokazuju napredak kada prihvaćaju da se ženu i djecu ne treba kažnjavati bez razloga, već ih samo koriti onoliko koliko je potrebno.

7. POPIS LITERATURE

Balić, Davor. 1998. »Nikola Vitov Gučetić, *Upravljanje obitelji*, s talijanskog prevela Maja Zaninović, priredio Marinko Šišak, 'Biblioteka Scopus' 3 (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu / Hrvatski studiji – STUDIA CROATICA, 1998), 355 str.«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 24 (1998), str. 270–274;

Balić, Davor. 2012. »Filozofi i filozofski izvori u Kotruljevićevu spisu o umijeću trgovanja«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 14 (Križevci, 2012), str. 205–271;

Balić, Davor, Papo, Demian. 2022. »Resemblance of Benedetto Cotrugli's and Aristotle's Lists of Ethical Virtues«, *Synthesis philosophica* 37/2 (2022), str. 327–352;

Banić-Pajnić, Erna. 2004. »Žena u renesansnoj filozofiji«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 30 (2004), str. 69–89;

Brčić, Marita. 2009. »Kotruljevićev nauk o pravednu trgovcu: podudarnosti i razlike s Aristotelovim poimanjem pravednosti«, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci* 11 (2009), str. 135–143;

Grgić, Iva. 2003. »Muška vrlina, ženska vrlina u Marulićevoj Instituciji«, *Colloquia Maruliana* 12 (2003), str. 73–83;

Gučetić, Nikola Vitov. 1998. *Upravljanje obitelji*, s talijanskoga prevela Maja Zaninović (Zagreb: Biblioteka Scopus, 1998);

Janeković-Römer, Zdenka. 1994. *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1994);

Janeković-Römer, Zdenka. 1994. »Post tertiam campanam – Noćni život Dubrovnika u srednjem vijeku«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 32 (1994), str. 7–14;

Janeković-Römer, Zdenka. 2003. »Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 41 (2003), str. 9–44;

Janeković Römer, Zdenka. 2009. »Benedikt Kotrulj u potrazi za savršenim trgovcem«, u: Benedikt Kotrulj, *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, priredila i prevela Zdenka Janeković Römer (Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku i Hrvatski računovođa, 2009), str. 15–111;

Klarić Jerčić, Tea. 2022. »Dječje igre u srednjem vijeku«, *Anali za povijest odgoja* 20 (2022), str. 7–54;

Kotrulj, Benedikt. 2009. *Libro del arte dela mercatura / Knjiga o vještini trgovanja*, priredila i prevela Zdenka Janeković Römer (Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku i Hrvatski računovođa, 2009);

Krekić, Bariša. 1988. »Slike iz svakodnevice: prilozi proučavanju života u Dubrovniku u doba humanizma i renesanse«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 26 (1988), str. 7–27;

Martinović, Ivica. 1997. »Kasnorenesansni filozof Nikola Vitov Gučetić«, *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 6 (1997), str. 203–225;

Martinović, Ivica. 2000. *Žanrovi hrvatske filozofske baštine od 15. do 18. stoljeća* (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2011);

Papo, Demian. 2020. *Filozofska sastavnica u spisima Benedikta Kotruljevića*, doktorski rad iz filozofije obranjen 9. ožujka 2020. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Mentor: Davor Balić (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020);

Schiffler, Ljerka. 1996. »Etičko-humanistička misao Benedikta Kotruljevića«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 22 (1996), str. 117–142;

Širola, Ivan. 1898. »Pedagogijske misli Nikole Vida Gučetića«, *Napredak* 39/16 (1898), str. 241–293;

Tomašević, Mirna. 2014. »Obitelj i djeca u Statutu Dubrovačke Republike: osvrt na čedomorstvo, napuštanje i posvojenje djece«, *Pravnik* 47/95 (2014), str. 73–98;

Zagorac, Ivana. 2007. »Nikola Vitov Gučetić: o ljepoti, ljubavi i ženama«, *Filozofska istraživanja* 27/3 (2007), str. 613–627.